

El poder exorcitzador de la paraula. El cas de la “literatura depriment”

Mateu CABOT

Publicado originalmente en: *Lluc*, num.798, Palma 1997, pags. 13-15, ISSN: 0211-092X

1

“Escrita en primera persona per Miranda, paralítica quintaplègica, *Darrera les palmeres* és una crònica duríssima sobre la malaltia, però, per damunt de tot, és una història d’amor. L’amor entre la Miranda i la seva mare, que li dedica la vida i que amb aquesta dedicació li dóna forces per a viure, i l’amor epistolar entre la Miranda i en Marc, tetraplègic”.

En la contraportada de la novel·la hi podem trobar aquestes paraules de presentació. Per si encara hi hagués algun dubte del to de la novel·la ens basten per assabentar-nos les primeres pàgines. La protagonista, destrossada per un cotxe, reflexiona així davant una música que *abans* li plaïa: “Però el meu cos es va quedar immòbil. Era un subjecte inanimat que mai més no tindria activitat o moviment. Ni desitjaria, ni podria tocar les persones o les coses, ni sentiria el tacte d’altres éssers humans. El plaer i el dolor em serien des d’aleshores aliens i la solitud més absoluta em cauria al damunt” (pag. 18). Pot ser sigui una història d’amor, com diu la contraportada, ben cert, tan cert però com l’acompanyament esgarrifós de la història.

2

Des de la terra sempre es veu la mateixa porció de lluna: és la que diem la cara il·luminada. Per això mateix la Lluna té una porció permanentment invisible des de la terra, una cara obscura, permanentment obscura, al menys per a nosaltres. Aquest fenomen, gens ni mica estrany, és una bona metàfora: la Lluna té dues cares i cada una d'elles és la condició de possibilitat de l'altra, però sempre que ens referim a ella tenim la tendència a referir-nos implícitament a la cara il·luminada, com si fos l'única. D'alguns fenòmens i fets de la vida dels homes pareix sols producte d'una obsessió malaltissa voler saber de la cara obscura, dels aspectes més foscos, del més allunyats de la claredat racional de l'existència humana. Qualsevol escriptor, poeta, cineasta, artista plàstic o, fins i tot, filòsof que hagi fet de la desesperança, del mal, del dolor, del patiment, de la irracionalitat,... el seu tema, cau d'immediat sota l'etiqueta de *depriment*. I aquesta etiqueta funciona inevitablement com a senyal d'alerta (i de perill): no convé acostar-s'hi, i si un ho fa ho ha de fer 'preparat'.

3

Igual que amb la Lluna, oblidar la meitat obscura ens pot conduir a perdre la part que fa possible que l'altra part sigui la il·luminada. Que observar el costat obscur no sigui el més freqüent és comprensible i explicable. De la nostra manera de viure n'és una tendència la compulsió —en el pensar, en el parlar i en el fer— cap el que és present davant nostre (i no cap el que és amagat o inaccessible a primer cop d'ull), cap a la certesa (i no cap al que és dubtós). En definitiva: cap a l'acció de dominar tot l'existent, sigui amb el pensament o amb l'acció. Però no sols és una tendència: és un signe de la nostra por i angoixa davant el que no és immediatament dominable, controlable, allò que sempre està fora del nostre poder d'organitzar, controlar, dominar. Per això la cara obscura és l'índex de la presència, en les nostres vides, de quelcom que ens queda més enllà, de quelcom que transcendeix el que quotidianament conside-

rem com el que és, com el que realment existeix, és a dir, la cara il·luminada.

4

En la nostra vida quotidiana hi ha unes presències estranyes, fins i tot molestes. No hi parem massa l'esment en elles, queden a les vores de les nostres ocupacions i del nostre transcórrer vital. Però hi són. La literatura, com a art de creació per la paraula, a vegades ens posa en contacte amb elles. No és aquesta la funció de l'escriptura, però n'és una de les seves possibilitats: connectar, il·luminar, encara que momentàniament, un àmbit de fenòmens humans que són presents a l'existència individual i que són d'impossible sublimació en ideologies o en pseudo-solucions tecnològiques. Un exemple és la novel·la de Laura Palmés de la qual partíem¹. El tema: dues persones mantenen una relació epistolar sobre la vida i la mort, sobre l'amor i el desamor, en definitiva, sobre situacions radicals, límit, de l'humana existència. Una i altra persona viuen en el propi límit, les dues malaltes, condemnades a una vida únicament mental i a suportar un cos que és sols la seva presó. Una vol morir per alliberar-se d'un cos al que no reconeix com a seu en la seva total invalidesa, l'altre sols té por a morir i a deixar el fil de vida que encara subsisteix. Són, d'ordinari, persones invisibles. Nosaltres, d'ordinari, no les veiem, ni pensem que puguin existir, ni pensem molt en la situació quan la televisió o els periòdics ens les posen davant els nassos a l'hora de dinar o sopar. Però hi són. Viuen en la cara obscura.

5

No fa molt llegia un article² en el que l'autor plantejava preguntes i reflexions sobre el suposat caràcter instrumental del llenguatge.

¹ L.Palmés, *Darrera les palmeres*, Edicions 62, Barcelona 1995.

² J.M.Llauradó: "L'idioma és quelcom més", *Lluc*, nº 786 (1995), pp. 27-28.

Em sembla clar que la llengua no és només un instrument, i si posem una llengua concreta, un idioma, la qüestió esdevé encara més clara. Potser per això l'únic criticable d'aquell article és que s'hagi d'escriure, s'hagi de recordar quelcom evident per si. No ens enganem: el qui encara no ho ha entès no ho entendrà amb un exercici de la llengua, el que falla no és l'instrument sinó el que va junt amb l'instrument, junt indissolublement unit, formant un cos únic.

6

El que afegiria, unint els dos temes dels quals he parlat, és que la llengua, qualsevol llengua, és una realitat maquiavèlica. Es diu que el llenguatge, la llengua, ens serveix per comunicar-nos. Però també, afegim, ens serveix per ocultar-nos. Si la llengua és el lloc, l'únic lloc, on poden sortir a la llum algunes realitats per principi privades, subjectives —les intencions, els desigs, els pensaments—, el mateix fet d'haver de sortir a la llum (i no estar-hi ja sempre) permet la seva desfiguració. Sense necessitat de parlar de la funció social que representa en alguns moments el llenguatge (exemplaritzat, exagerat, per exemple, a *1984* de G. Orwell) no s'ha de descartar que darrera la funció de comunicar-nos s'amagui la de creure que ens comuniquem correcta i sincerament. Sigui com sigui, el llenguatge ha servit —millor dit: ha estat— sempre el medi o l'únic medi per posar un poc d'ordre en el caos de les percepcions i fets del món que ens envolten i en el que vivim cada un de nosaltres. Quan diem que cada llengua està unida a un fet cultural estem dient que és un motlle per ordenar, unificar, interpretar els fets i successos del món segons els patrons d'una determinada cultura, societat, tribu. Si l'ordre que posem és real o fictici tant se val, és ja una qüestió que pertany a l'ordre de la metafísica i, potser, de la filosofia del llenguatge. El que interessa és que reunir una multiplicitat de fenòmens diferents, com tots i cada un dels que ens apareixen, i donar-los el mateix nom, unificar-los, és reduir el caos de la multiplicitat a la unitat del concepte i de la paraula. Això és un acte arbitrari, cultural, però absolutament necessari per a la nostra supervivència, encara que marqui el mode de (sobre)viure.

7

Unit amb aquest caràcter arbitrari, convencional i necessari de la paraula i del llenguatge es troba el seu caràcter exorcitzador. La paraula exorcitza quan duu el nom allà on no n'hi havia o no hi era. La paraula viu en una dimensió diferent de la que viuen les coses que toquem i movem, comprem i rompem. La matèria està sempre aquí davant, és indestructible i impenetrable. Té un espai i un temps, la podem amidar, determinar, quantificar. Però el que no és matèria s'escapa sempre i malgrat això també està ben present. El passat, el nostre passat individual o el d'un poble, sempre ens està a sobre. Les il·lusions, les esperances, però també els fracassos, les frustracions i els desigs, també ens estan sempre a sobre, tant a nivell individual com col·lectiu. Però no els podem manipular com a la matèria. Aleshores sols el llenguatge ens pot servir com a eina d'alliberament, perquè pel mateix motiu de que ens dona un ordre també és exorcitzadora, ens allibera dels fantasmes i mals somnis donant-los nom, traient-los a la llum pública, a la conversació entre subjectes parlants.

8

Aquesta és una de les perspectives des de les quals es pot mirar el costat obscur de la lluna: la paraula vessada sobre aquest costat té el caràcter no de fruïció morbosa —encara que sobre això n'hauríem de parlar— sinó d'exercici d'alliberament. En ell el jo que pateix, el jo interior, empresonat, surt i s'exposa. I exposant-se s'allibera, tal vegada i en alguns casos no de la malaltia, que pertany a la dimensió de la matèria, però si —almenys ho pot intentar— de l'ordre fantasmal que cobreix aquesta matèria. Això no és cap novetat. Recordeu, simplement, el mètode de la psicoanàlisi o, encara que sols en alguns dels seus aspectes, l'acte de la confessió i posterior penitència. Pel que s'ha dit esper que es compregui que és un autèntic acte de poder de la paraula el fer visible el que sovint no és

veu —o no volem veure—. Així la paraula no tan sols exorcitza les tenebres sinó que també mostra una dimensió no mesurable.

9

Aquesta darrera característica ens pot ajudar a entendre el sentit d'una novel·la com la que abans he esmentat, o un poema, o una música, quan el seu contingut és especialment desolador, quan parla del dolor, de la malaltia o de la mort. Perquè de les voreres de la vida, de quan aquesta limita amb la mort, no de forma abrupta, sinó mitjançant els fangosos terrenys del patiment del cos, se'n parla poc. No ha estat un tema filosòfic més que un parell de vegades i de passada. Més sovint ha estat tema de l'art en general i de la literatura en particular. Tal vegada el primer problema per aparèixer és la mala situació del tema. Normalment els assumptes del patiment del cos, de la malaltia en general, s'associen als assumptes de la mort. Oblidem, per ventura, quelcom molt simple, quasi banal: els que han escrit o pensat, i després ens han tramés les seves experiències o pensaments, ho han fet des d'una experiència de la *vida*, i no des del més enllà de la vida. El que sigui interessant i enriquidor d'una experiència vital ve determinat pel contingut d'aquesta experiència, i no per ser d'un tipus o d'un altre. Una altra cosa és que es digui que d'una experiència de la vida tal com estar malalt no en pot sortir cap motiu digne de ser relatat i llegit. Si així es pensa ho podem deixar aquí mateix. Però suposem que algun lector d'aquestes ratlles no ho pensi. Aleshores: ¿no és l'experiència del patiment un aprofundiment de l'experiència de la vida en general? ¿no ens mostra el que hi ha però no es veu? ¿no ens parla des d'un lloc més ben situat per dir-nos quelcom sobre la vida? ¿No ens parla de i des de la cara obscura de la Lluna?

10

La paraula que podem dir és aquí i no hi és. Quan la diem fem un instrument, que és alhora més que un instrument, és la clau que ens obre noves perspectives, nous móns en aquest, ens allibera dels

nus que ens uneixen unilateral i fermament a una realitat de la qual, per la paraula, en podem veure moltes més possibilitats. La paraula ens porta la presència, sempre elusiva, d'una utopia. Per això el pas de les tenebres a la llum, i a l'inrevés, així com la força per exorcitzar les tenebres la tenim en la paraula. I potser la millor forma sigui que la paraula caigui sobre les tenebres.